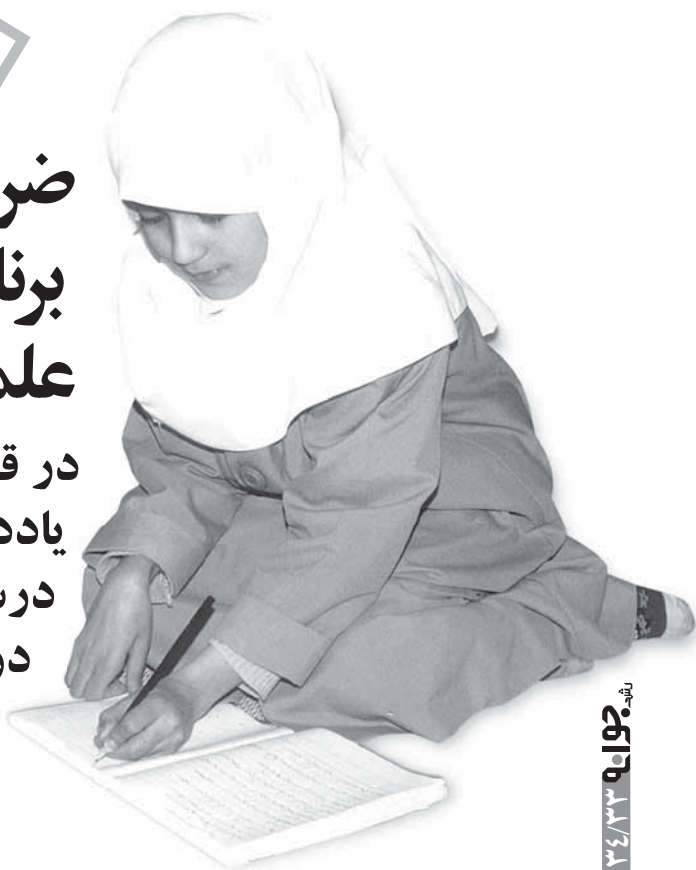

ضرورت برنامه‌ریزی علمی و تخصصی

در قالب
یاددهی-یادگیری
درس املاي فارسی
در دوره ابتدایی*

● عبدالرحمان صفارپور

* اشاره:

همان گونه که ملاحظه می‌فرمایید، رسم‌الخط این مقاله مطابق با رسم‌الخط فصل‌نامه «جوانه» نیست. در واقع بنا به درخواست مؤلف مقاله، رسم‌الخط مخصوص کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی اعمال شده است.

پیش‌گفتار

- انجام چه تلاشی را پیش رو داریم؟
- چه اهدافی را می‌خواهیم در این راستا دنبال کنیم؟
- از این پی‌جویی‌ها، به چه نتایجی می‌خواهیم برسیم؟

قبل از طرح و بررسی کارشناسانه‌ی پرسش‌های بالا، لازم است بدانیم که این نکات آموزشی املاّی فارسی، برای نخستین بار در سطح آموزش ابتدایی کشور مطرح شده و مورد بررسی کارشناسانه قرار گرفته است. از آن‌جا که هر نوآوری آموزشی لازم است به دقت مورد تأمل و بررسی قرار گیرد تا مانع، جامع و شناسا شود، امید است این مهم توسط دگر دلسوزان به نتایج ارزنده‌ای برای پیش‌رفت آموزش درس املاّی ابتدایی برسد.

مقدمه

درس املا
(دیکنته) در دوره
ابتدایی باید به طور
مستقیم آموزش داده
شود

برای ورود کارشناسانه به این بحث، لازم است دو سر فصل مهم را در رابطه با یاددهی - یادگیری املاّی (دیکنته) فارسی در دوره‌ی ابتدایی مورد توجه قرار دهیم:

۱. آموزش املا (دیکنته) به دانش‌آموزان ابتدایی چگونه باید انجام گیرد؟ در این راستا به چه آموزش‌هایی باید توجه کرد؟ نکاتی را که مربی در زمینه‌ی یادگیری صحیح نوشتن کلمات باید آموزش دهد، چگونه مشخص و معلوم کند؟ در هر پایه‌ی ابتدایی، چه مطالبی نیاز است آموزش داده شود و بازآموزی گردد؟ در این زمینه مربی به چه دانش‌هایی نیاز دارد؟

۲. مؤلف کتاب کار املا چه نکات آموزشی را باید بداند و در نظر داشته باشد؟ چه اهدافی را در هر پایه باید دنبال کند؟ از چه مواردی که مربوط به آموزش صحیح‌نویسی کلمات نیست، باید بپرهیزد؟ پیش از بررسی و طرح هر نکته‌ی کارشناسانه‌ای برای آموزش درس املا (دیکنته) در دوره‌ی ابتدایی باید توجه داشت:

الف) یادگیری مفاهیم آموزشی و علمی شفاهی و کتبی در هر جامعه‌ای در دنیا، اکتسابی است؛ یعنی باید مورد یاددهی - یادگیری قرار گیرد.

ب) یادگیری مفاهیم آموزشی و علمی در هر جامعه، به دانستن مهارت‌های زبانی (خواندن و نوشتن) صحیح آن جامعه و آن زبان، بستگی تام دارد.

پ) آموزش مهارت خواندن، پیش از آموزش مهارت نوشتن انجام می‌گیرد.

ت) در دوره‌ی ابتدایی و در دبستان، در ارتباط با زبان فارسی، برابر برنامه‌ریزی وزارتی تدوین شده، سه مهارت زبانی مستقل و مرتبط به هم باید مورد یاددهی - یادگیری کلی قرار گیرند:

■ **خواندن:** یعنی شناخت و به کارگیری شفاهی نشانه‌های خطی (قرائت).

■ **نوشتن:** یعنی به کارگیری کتبی نشانه‌های خطی در کلمات (دیکنته).

■ **انشا (نگارش):** یعنی خلاقیت و آفریدن کلمات برای نوشتن کتبی اندیشه و فکر خود.

سه مورد بالا، در عین حال مربوط بودن به هم، از نظر کارشناسی برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، هر کدام یک درس مستقل و جداگانه در نظر گرفته می‌شوند که دارای اصول و ویژگی‌های خاص

- مربوط به خود هستند، جداگانه تدریس می‌شوند و نمره‌ای ویژه دارند.
 ث) با توجه به نکته‌ی بالا در دوره‌ی ابتدایی، یاددهی - یادگیری هر درس و هر تمرین مهارت زبانی، باید ویژگی‌ها و تألیفات خاص مربوط به خود را داشته و از استقلال ویژه‌ی خود برخوردار باشد (هر چند به هم ارتباط دارند).
 ج) کتاب‌های تألیفی مربوط به این زمینه‌ها را، اعم از درسی و کمک‌درسی، می‌توان به چهار دسته‌ی متفاوت و مستقل تقسیم کرد:

۱. ترکیب آموزشی که می‌تواند در هر بخش (چه کتاب درسی ویژه‌ی آموزش ابتدایی و چه کتاب کمک درسی) با توجه به اهداف مؤلف یا مؤلفان، دارای سه نوع تمرین آموزشی مستقل از هم از نظر آموزش قرائت، املا (دیکته) و انشا (نگارش) باشد که هر یک آموزش نکته‌ی آموزشی خاص را به عهده داشته باشند.
 ۲. کتاب مختص به آموزش یاددهی - یادگیری خواندن (قرائت).
 ۳. کتاب مختص به آموزش یاددهی - یادگیری املا (دیکته).
 ۴. کتاب مختص به آموزش یاددهی - یادگیری انشا (نگارش).
- نیاز است مرتباً بدانند در زمینه‌ی آموزش مهارت زبانی درس املا چه آموزش‌هایی را به طور مستقیم می‌خواهد و باید به دانش‌آموزان آموزش دهد.

نیاز
 است مرتباً
 بدانند در زمینه‌ی آموزش
 مهارت زبانی درس املا
 چه آموزش‌هایی را به طور
 مستقیم می‌خواهد و باید به
 دانش‌آموزان آموزش
 دهد

بخش اول: پاسخ به پرسش‌ها

- ضرورت برنامه‌ریزی عملی و تخصصی در قالب یاددهی و یادگیری درس املا یا دیکته‌ی فارسی در دوره‌ی ابتدایی، هر کارشناس آموزشی، مرتباً و مؤلف کتاب آموزشی در این زمینه را ناچار می‌سازد، ابتدا به هر یک از پرسش‌های زیر پاسخ قانع‌کننده‌ای بدهد و بکوشد به جواب آن‌ها دست یابد، تا آن‌گاه با افقی شناخته شده و معلوم، به طرح فعالیت‌های آموزشی املا دست بزند:
- چرا داشتن مهارت‌های زبانی خواندن و نوشتن (املا و نگارش) در هر جامعه، پایه‌ی یادگیری تمام مفاهیم در طول دوران تحصیل فرد است؟
 - چرا در نظام آموزش ابتدایی کشور، بیش از هر درسی، جلسات بیش‌تری به یاددهی - یادگیری مهارت‌های زبانی اختصاص داده شده است؟
 - چرا ضعف دانش‌آموز در یادگیری مفاهیم مهارت‌های زبانی (خواندن، املا، انشا و...) پایه‌ی ضعف در تمام دروس دیگر در طول دوران تحصیل اوست؟
 - چرا در دوره‌ی ابتدایی، اهمیت درس املا (دیکته) برابر با خواندن و درک مفهوم کلمات است؟
 - تعریف یاددهی - یادگیری درس املا (دیکته) به گونه‌ی «کاربردی» چیست؟
 - تعریف املا و دیکته از نظر «لغوی» چیست؟

- در حال حاضر، وضع یاددهی - یادگیری درس املاّی فارسی در دوره‌ی ابتدایی چگونه است؟
- آیا شیوه‌ی فعلی برگزاری جلسه‌ی درس املا در دوره‌ی ابتدایی مورد رضایت است و ما را به نتیجه‌ی مثبت می‌رساند؟ اگر نیست چرا و چه باید کرد؟
- آیا درس املا تنها به صحیح‌نویسی کلمه‌ها ختم می‌شود یا جنبه‌های دیگری هم دارد؟ اگر دارد، آن جنبه‌ها چه هستند و چه باید کرد تا به آن‌ها رسید؟
- آیا درست‌نویسی کلمات تنها به جلسه‌ی املا مربوط است؟ اگر نیست چه باید کرد؟
- آیا در تمام دوره‌ی ابتدایی غلط‌نویسی املاّی دانش‌آموزان یکسان است؟
- کلمه‌ی دیکته از کلمه‌ی دیکتاتور گرفته می‌شود. این نکته چه مفهومی را می‌رساند؟
- با چه ضوابطی می‌توان مشخص کرد، چه کلماتی برای آموزش املا در هر پایه‌ی ابتدایی مناسب هستند؟
- سقف کار آموزش املاّی کلمات در هر پایه‌ی ابتدایی باید چه میزان باشد؟ آیا تنها به کتاب فارسی آن پایه محدود می‌شود؟
- تمرین‌های املاّی کتاب‌های بنویسیم پایه‌های اوّل تا پنجم ابتدایی را چگونه ارزش‌گذاری می‌کنید؟
- آیا این تمرین‌های املاّی کمبودها و نقص‌هایی دارند؟ اگر پاسخ مثبت است، در این زمینه چه می‌توان کرد؟
- آیا از ریز دستورالعمل‌های موجود برای تصحیح املا در دوره‌ی ابتدایی باخبر هستید؟ آیا آن‌ها پاسخ‌گوی تمام مشکلات املاّی شاگردان هر پایه هستند؟ اگر پاسخ منفی است، در مورد غلط‌های املاّی مطرح نشده در دستورالعمل تصحیح املا چه باید کرد؟
- آیا دانش‌آموز ابتدایی که کلمه‌ای را غلط می‌نویسد، می‌داند که دارد اشتباه می‌نویسد؟ اگر پاسخ منفی است، برای این‌که شاگرد غلط را صحیح نداند، چه باید کرد؟
- آیا بررسی کرده‌اید چرا شاگرد با وجود بارها نوشتن از روی کلمه‌ای، باز آن را غلط می‌نویسد؟
- در مورد شاگردی که پس از مدّتی، صحیح‌نویسی کلمه‌ای را فراموش می‌کند، چه باید کرد؟
- آموزش صحیح‌نویسی کلمات به شاگردان دارای دو جنبه‌ی «فیزیکی» و «فنی» است. آیا برای مربّی این دو جنبه معلوم هستند تا آن‌ها را به دانش‌آموزان آموزش دهد؟
- آیا لازم است مربّی از قبل پیش‌بینی کند که ممکن است شاگردان در نوشتن چه کلماتی و در چه بخش‌هایی از کلمات دچار اشتباه شوند؟ اگر پاسخ مثبت است، مربّی در این زمینه موظف به انجام چه کاری است و چگونه؟
- تکلیف مربّی و شاگرد در مورد دوگانگی رسم‌الخط کلمات در کتاب‌های متفاوت درسی دوره‌ی ابتدایی چیست؟
- آیا آموزش املا در پایه‌ی ابتدایی که دانش‌آموز مبتدی است، با پایه‌های دیگر ابتدایی تفاوت

دارد یا نه؟ اگر تفاوت دارد، زمینه‌های اختلاف آموزش املا چه هستند و چگونه باید املا را در پایه‌ی اول آموزش داد؟ این زمینه‌ها در کتاب درسی و کتاب‌های کمک‌آموزشی آموزش املا چگونه باید مطرح و آموزش داده شوند؟

■ این که می‌گوییم کلمه‌ای «ارزش املائی» دارد، به چه معنی است؟ چه برخوردی می‌توان با کلمه‌ای که ارزش املائی دارد، انجام داد؟

بخش دوم: منابع انتخاب زمینه‌هایی برای آموزش فعالیت‌های املائی

در کلاس، در هر درسی که مورد ارزش‌یابی قرار می‌گیرد و ملاک ارتقای پایه‌ی دانش‌آموز می‌شود، باید مورد آموزش مستقیم مربی قرار گیرد. یعنی شاگرد باید دانش انجام آن را اکتساب کند. درس املا (دیکته) در دوره‌ی ابتدایی نیز باید به طور مستقیم آموزش داده شود. همان گونه که برای درس ریاضی و درس علوم در دوره‌ی ابتدایی برنامه‌ریزی، روش تدریس و امکانات تدریس در نظر گرفته می‌شود، برای آموزش مهارت زبانی درس املا هم که اساس‌ترین کار آموزش و بنیاد درس‌های دیگر است، باید چنین تدارکاتی به تناسب در نظر گرفته شود. لازم است مربی نیز مانند درس‌های علوم و ریاضی، آن چه را در درس املا به شاگردان آموزش داده است، مورد ارزش‌یابی قرار دهد. بنابراین، نیاز است مربی بداند در زمینه‌ی آموزش مهارت زبانی درس املا، چه آموزش‌هایی را به طور مستقیم می‌خواهد و باید به دانش‌آموزان آموزش دهد. سپس از نکات آموزش داده شده امتحان بگیرد. همین طور، مؤلفی که علاقه‌مند است کتابی در زمینه‌ی آموزش درس املا پایه‌ای در دوره‌ی ابتدایی تدوین کند، باید بداند و برای خود برنامه‌ریزی و مشخص کند، در کتاب مورد تألیفش به ترتیب از اول تا پایان، چه تمرین‌ها و چه نکات آموزش املائی لازم است طرح و آموزش داده شوند. در نهایت نیز برای خود مشخص کند، این کتاب چه دستاوردی از نظر آموزش املا و پیش‌رفت در دیکنه‌نویسی برای شاگردان خواهد داشت.

منابع

از میان منابعی که در زمینه‌ی آموزش درس املا باید مورد توجه باشند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. مواردی که در آیین‌نامه‌های تصحیح املا از طرف وزارت آموزش و پرورش مشخص شده‌اند که غلط املائی هستند و عبارت‌اند از:

- کم یا زیاد نوشتن نشان «(ه)» در «آ».
- کم یا زیاد نوشتن نقطه در حروف.
- جابه‌جا نوشتن نقطه در حروف.
- کم یا زیاد نوشتن دندان در نوشتن حرفی در کلمات.

تمرینهای
کتابهای کمک آموزشی
در آموزش املاي فارسي
باید دارای ارزش املاي
باشند

- کم یا زیاد نوشتن حرفی در کلمه.
- جا انداختن کلمه‌ای.
- ناخوانا نوشتن حرفی یا کلمه‌ای.
- نوشتن کلمه به صورت گفتاری.
- جدا یا سر هم نوشتن جزئی از کلمه برخلاف قاعده‌ی کتاب درسی.
- کم یا زیاد نوشتن سرکج حروف ک و گ.
- نوشتن «ب» در ترکیب‌ها یا کلمه‌ها به صورت «ه و ه» و به غلط.
- ننوشتن یا اشتباه‌نویسی (ی) میانجی.
- کم یا زیاد نوشتن تشدید در کلمه‌ها و یا جابه‌جانی تشدید.
- اشتباه‌نویسی کلماتی مانند «خواب».
- اشتباه‌نویسی «ُ» به صورت «و» یا برعکس.
- اشتباه کردن در نوشتن حروف عربی (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ و ع).
- اشتباه کردن در نوشتن «ح» و «غ» به صورت «ه» و «ق» و برعکس.
- اشتباه سمعی در نوشتن کلمه.
- قرار ندادن خط تیره (—) بین دو جزء یک کلمه در آخر سطر و اول سطر دیگر.
- از چپ به راست نویسی.
- معکوس نویسی.
- غلط نوشتن شکل حرفی در کلمه.
- جا انداختن یک کلمه.
- جدانویسی یا سرهم‌نویسی جزئی از یک کلمه برخلاف قاعده‌ی کتاب.
- غلط و صحیح نوشتن یک کلمه (هر دو شکل).
- مشکوک نوشتن شکل حرفی در کلمه یا کل کلمه.
- اشتباه کردن در نوشتن شکل حروف به صورت کشیده.
- اشتباه نوشتن کلمه‌ای برخلاف قاعده‌ی نوشته‌ی کتاب.
- عدم نوشتن نشان «» در تنوین.
- اشتباه‌نویسی الف مقصوره برخلاف قاعده‌ی کتاب درسی.
- اشتباه‌نویسی کلماتی که «ة» دارند.
- جا انداختن قسمتی از دیکته.
- تشدیدگذاری یا عدم تشدیدگذاری کلمه‌ای مانند «حق»، آن‌جا که تشدید لازم دارد و آن‌جا که تشدید لازم ندارد.
- نوشتن حرفی در کلمه‌ای برخلاف قاعده‌ی کتاب درسی.

■ درست‌نویسی کلمات و حروف چنان‌چه از خط نستعلیق استفاده شود.

هم‌چنین:

■ رسم‌الخط نوشتاری املائی دانش‌آموزان باید همانند رسم‌الخطی باشد که در کتاب فارسی برای نوشتن متن‌ها لحاظ شده است. این ویژگی باید در کتاب‌های کمک‌آموزشی آموزش املائی فارسی ابتدایی نیز لحاظ شود.

■ تمرین‌های کتاب‌های کمک‌آموزشی در آموزش املائی فارسی باید دارای ارزش املائی باشند.

■ مطالب متن کتاب‌های کمک‌آموزشی باید عاری از غلط املائی باشند و آن‌چه از صحیح‌نویسی از شاگرد خواسته می‌شود، خود باید رعایت کرده باشند.

■ کلمات و ترکیب‌هایی که در متن کتاب کمک‌آموزشی املا به کار گرفته می‌شوند، باید برای دانش‌آموزان عمومی و شناسا باشند.

یکی دیگر از منابعی که می‌تواند به مربی یا مؤلفان کتاب‌های املائی شاگردان در هر پایه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی است.

یکی دیگر از منابعی که می‌تواند به مربی یا مؤلفان کتاب‌های آموزش املائی دوره‌ی ابتدایی کمک کند، بررسی نوع غلط‌های املائی شاگردان در هر پایه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی است

۲. بررسی نوع غلط‌های املائی شاگردان هر پایه‌ی ابتدایی

یکی دیگر از منابعی که علاوه بر موارد قید شده در بالا می‌تواند به مربی یا مؤلفان کتاب‌های آموزش املائی دوره‌ی ابتدایی کمک کند و آن‌ها را در تهیه‌ی فعالیت‌های آموزش املائی شفاهی و کتبی راهنمایی کند، بررسی نوع غلط‌های املائی شاگردان در هر پایه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی است. معلم یا مؤلف، با بررسی نوع غلط‌های املائی شاگردان در هر پایه، می‌تواند به جست‌وجوی مواردی غیر از آن‌چه گفته شد، بپردازد و چنان‌چه یافت، برای رفع این اشکالات راه‌حل مناسب در نظر بگیرد و اعمال کند. مؤلف نیز می‌تواند در کتاب آموزشی خود راهکارهایی پیشنهاد و اعمال کند تا این‌گونه مشکلات املائی حل شوند.

۳. استفاده از تجارب و نوآوری‌های معلم و مؤلفان

یکی دیگر از راه‌های آموزش درس املا در هر پایه‌ی ابتدایی یا تألیف کتاب آموزش املا برای دانش‌آموزان هر پایه، آن است که معلم و مؤلفان از تجارب، ذهنیات و نوآوری‌های خود در امر خلق فعالیت‌ها و تمرین‌های آموزشی استفاده کنند. شرط اصلی توفیق این فعالیت‌ها و تمرین‌ها آن است که کاملاً جنبه‌ی آموزش املا داشته باشند.

آب این رود به سرچشمه نمی‌گردد باز

بهتر آن است که غفلت نکنیم از آغاز
مولوی